

О.А. Позіховський

ГОЛИШІВ І ПРОБЛЕМА ПЕРІОДИЗАЦІЇ ЕНЕОЛІТУ ЗАХІДНОЇ ВОЛИНИ

Повторний аналіз матеріалів енеолітичного комплексу біля с. Голишів Волинської обл. дозволив поточнити їх культурну атрибуцію та відносну хронологію.

К л ю ч о в і с л о в а: Східна Європа, Західна Волинь, маліцька культура, люблінсько-волинська культура, поселення, могильники, кераміка

Однією з невирішених проблем доби енеоліту Західної Волині є питання його періодизації та хронології. Перепоною для їхнього розв'язання були не відсутність досліджених пам'яток (хоча більшість з них розкопано незначними площами), а, перш за все, відмінні підходи українських і польських дослідників до цієї проблематики. Звідсіля і різні назви одних і тих само культурних явищ. Це докладно висвітлено в літературі (Конопля 1990, с. 4; Zakościelna, Gurba 1997, s. 201).

На рубежі століть С. Кадровим та А. Закосцельною було розроблено періодизацію маліцької (МК) та люблінсько-волинської культур (ЛВК), яка отримала визнання у дослідників Центральної та Східної Європи. Для її розробки автори залучили старожитності і з території Польщі, і з пам'яток Західної Волині. Зокрема, матеріали з поселення та могильника біля с. Голишів Волинської обл. стали основою для виділення першої (передкласичної) фази ЛВК (Kadrow, Zakościelna 2000, p. 208; Zakościelna 2006a, s. 80). Її прикметними рисами, на думку дослідників, є: посуд з рисами МК фаз I с/II а (профільовані вази та біконічні посудини з карбованими по краю вінцями; штамповий орнамент у верхній частині тулуба) та наявність посуду ЛВК (високі конічні вази з чотирма потовщеннями по краю вінець, кубки з високою циліндричною шийкою, конічна миска, розмальована білою фарбою). Виділення цієї фази ґрунтувалося на публікації першого дослідника цієї пам'ятки М.А. Пелешцишина. В ній детально описано побутові об'єкти, поховання, посуд та знаряддя праці, віднесені ним до проміжної ланки між пам'ятками типу

Зимно і Костянець лендельської культури (Пелешцишин 1998, с. 78).

На нашу думку, М.А. Пелешцишиним було допущено суттєві методичні помилки, які й спричинили непорозуміння у визначенні зарубіжними дослідниками місця пам'ятки в періодизаційній схемі енеоліту Західної Волині та суміжних територій. По-перше, знахідки, окрім артефактів із поховань, опубліковано не за комплексами. Це звужує пізнавальні можливості для інших дослідників, позбавляє їх твердої опори у визначенні місця цієї пам'ятки в системі інших, особливо коли немає можливості оглянути матеріали. По-друге, при аналізі кераміки навіть за публікацією А.М. Пелешцишина чітко виділяються дві різночасові групи: посуд з накольчастим і штамповим орнаментом та без нього. Перша, безперечно, пов'язана з фазою I b МК: біконічний кубок з накольчастим орнаментом та фрагмент ще одного (Пелешцишин 1998, рис. 6, 2, 3). Конічні миски, розписний черпак, амфори з ручками на максимальній випуклості тулуба походять із закритих комплексів і мають численні аналогії в ЛВК (там само, рис. 3, 1–3; 5, 1–10; 6, 1). І, нарешті, помилково до енеолітичного посуду віднесено профільовані миски, оздоблені двома рядками трикутних штампів, і горщик з вертикальними валиками (там само, рис. 3, 6; 4, 1, 2). Аналогії цьому посуду знаходимо в баденській культурі (Zastawny 1999, rys. 9), матеріали якої є в шарі трипільської культури (етап С II) Голишівської пам'ятки.

Подібні «традиції» публікації матеріалів енеолітичного часу з поселення Голишів продовжив Г.В. Охріменко, який проводив розкопки поселення у 2004–2006 рр. за участі автора цієї публікації і виявив на ньому низ-

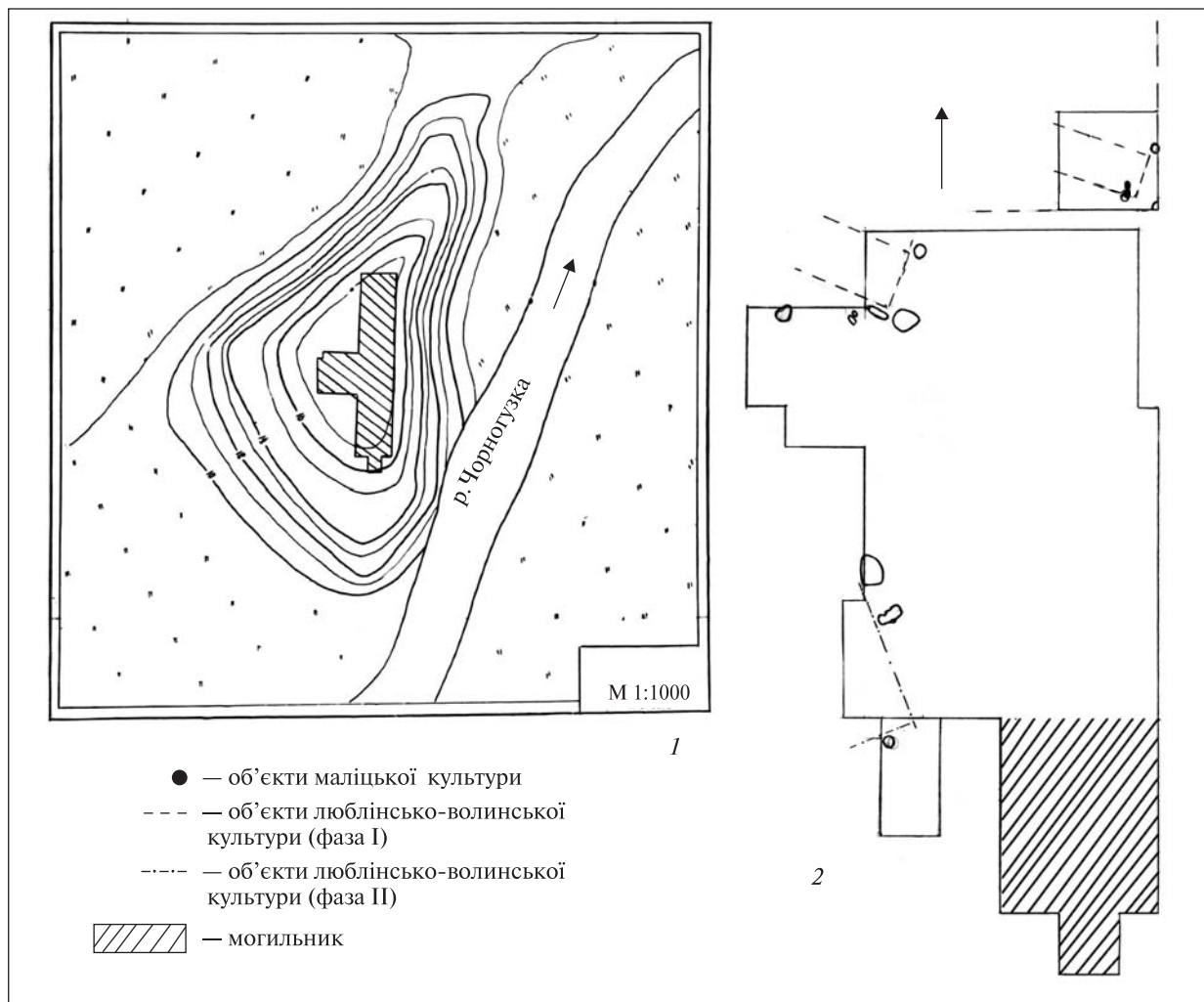

Рис. 1. Голишів. Топографічний план та план розкопу

ку об'єктів. Цей дослідник загалом правильно виділив дві фази заселення урочища: носіями МК та ЛВК. Однак у численних публікаціях він подає знахідки з об'єктів не за комплексами (напр.: Охріменко й ін. 2007, рис. 24, 2; кольорова вклейка між сторінками 480—481), а з культурного шару — сукупно, не розділяючи їх за культурною належністю (там само, рис. 14, 16 і далі), або поєднує різні хронологічно культури в один часовий проміжок (Охріменко, Позіховський, Складенко 2006, рис. 12).

З огляду на сказане вважаємо за необхідне знову повернутися до цієї важливої та своєрідної пам'ятки і зробимо спробу проаналізувати весь масив матеріалів доби енеоліту.

Поселення та могильник розташовані в уроч. Замчисько за 1 км на захід від с. Голишів, на останці лівого берега р. Черногузка (ліва притока р. Стир), оточеному зі сходу та півдня сучасним руслом річки, а з заходу — широкою болотистою долиною. З півночі останець

відокремлений від основного берега вузькою промоїною, яка утворилась у льодовиковий період. Видовжений по осі північ—південь, останець має довжину близько 200 м, найбільшу ширину 100—200 м, висоту над рівнем долини до 10 м. Круті схили зі східної та західної сторін, вузька промоїна з півночі, заболочена долина визначають останець як добре захищене природою місце для проживання невеликих груп людей у різні історичні епохи (рис. 1, 1).

Згідно з сучасним фізико-географічним поділом, пам'ятка знаходиться на північному краю Західно-Волинської височини провінції Українських височин лісостепової смуги Східної Європи. За 20—30 км на північ від села починається болотяно-лісове Полісся.

Всього розкопано близько 2300 м². Стратиграфічна колонка має такий вигляд: шар чорнозему в різних місцях завтовшки від 0,3 до 1,0 м, нижче — підгрунття і материкова глина. Найбільшу кількість знахідок та 11 об'єктів

енеолітичного часу виявлено в шарі підгрунтя. Чіткої стратиграфії між ними не встановлено. Лише в одному випадку вдалося зафіксувати, що яма 7/2005 ЛВК перетинала об'єкт 2/2005 МК. Зважаючи на цю обставину, заакцентуємо увагу на аналізі знахідок із об'єктів та культурного шару, перш за все кераміки, оскільки вироби з кременю, рогу і кістки з культурного шару не завжди можна чітко ідентифікувати через їхню подібність до знарядь трипільської культури. Відтак, аналіз кераміки дозволяє виділити два горизонти: ранній МК і пізній ЛВК, а в кожному по дві фази.

Маліцька культура

До МК відносимо два об'єкти — 1 і 2/2005, виявлені у північній частині останця. Обидва мають неправильну в плані форму і спочатку використовувалися як ями для вибирання глини, а потому — як сміттєві. В об'єктах зафіксовано доволі значну кількість матеріалів — кераміку, знаряддя з кременю, кістки і рогу.

Одразу зауважимо, що у більшості публікацій кераміки МК морфологію посуду не розроблено. Причиною цього, в першу чергу, є його фрагментованість, що унеможливає висвітлення усіх параметрів. Голишівські комплекси із ям дали доволі значну серію цілого або археологічно цілого посуду, що робить його, по суті, еталонним. Критерієм у визначенні різновидів посуду є співвідношення діаметрів вінець, найбільшої випуклості посудини і дна до висоти.

Технологія виготовлення посуду не відзначається різноманітністю. Керамічна маса ретельно вимішана, містить домішку подрібненого шамоту і природну домішку дуже дрібного піску, в окремих випадках — лише дрібного піску, в поодиноких — жорстви. Поверхня сіра з різними відтінками, заглажена, рівна, зрідка — лощена, м'яка на дотик (мучниста), злам, як правило, двошаровий, рідко — тришаровий. Останню особливість відмічено для тонкостінного посуду.

Посуд представлено кількома основними типами: горщиками, мисками, вазами, кубками й амфорами.

Горщики мають стрункі пропорції: високий конічний тулуб з прямими стінками переходить у випуклі плічка, вінця нахилені досередини (рис. 2, 1, 3) або трохи відігнуті (рис. 2, 2). Край вінець заокруглений та потоншений зсередини. Горщики прикрашено на плічках групами пальцевих відбитків з нігтем або пальцевими защипами (рис. 2, 1—3; 5, 12).

Найбільше вживаними та різноманітними були миски. Домінують профільовані біконічні посудини з виразним заокругленим зломом тулуба, розташованим посередині висоти або у верхній частині. Край вінець скошено заокруглений зсередини. Типова орнаментация — горизонтальний рядок пальцевих відбитків на максимальній випуклості (рис. 2, 6; 3, 3, 7; 4, 9, 11; 5, 8—10) і штамповані ямки (рис. 5, 11, 19). Окремі миски цього зразка позбавлені орнаменту (рис. 3, 5). Кількісно їм не поступаються миски з випуклими плічками та прямими (трохи увігнутими?) або лійчасто розхиленими він-

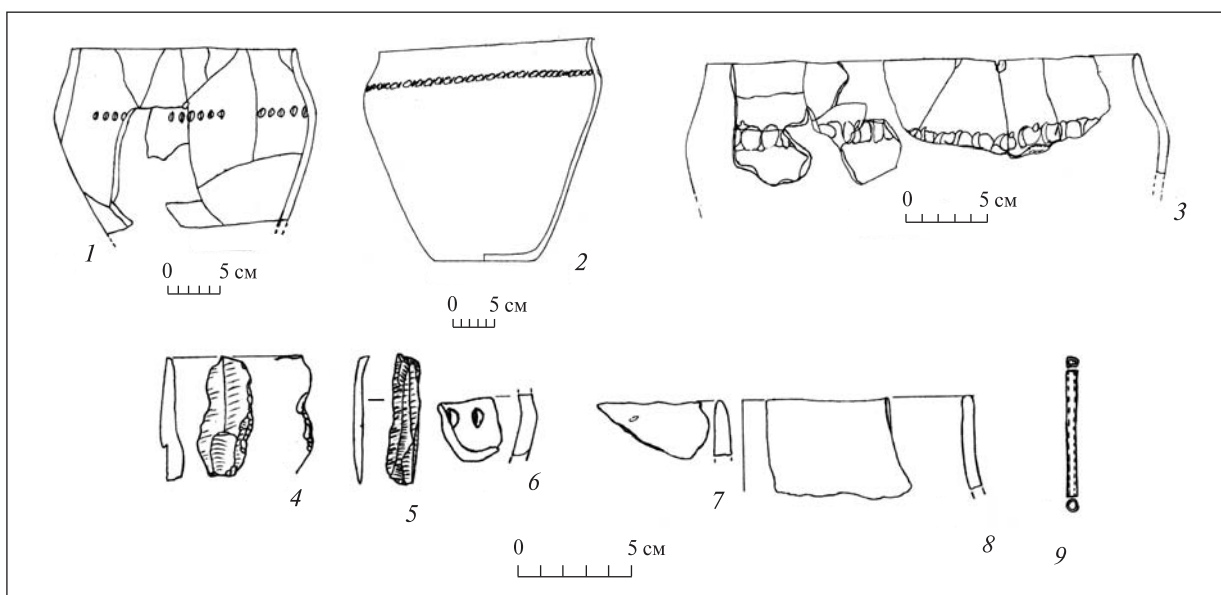

Рис. 2. Голишів. Знахідки з об'єкта 1/2005. Маліцька культура (Ib)

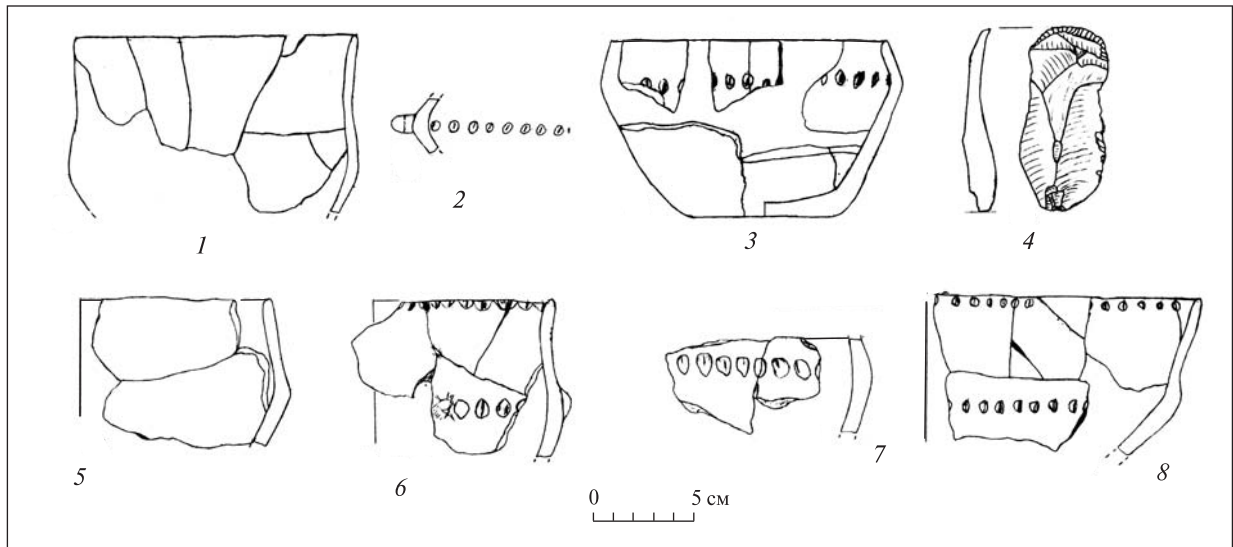

Рис. 3. Голишів. Знахідки з об'єкта 2/2005. Маліцька культура (Ib)

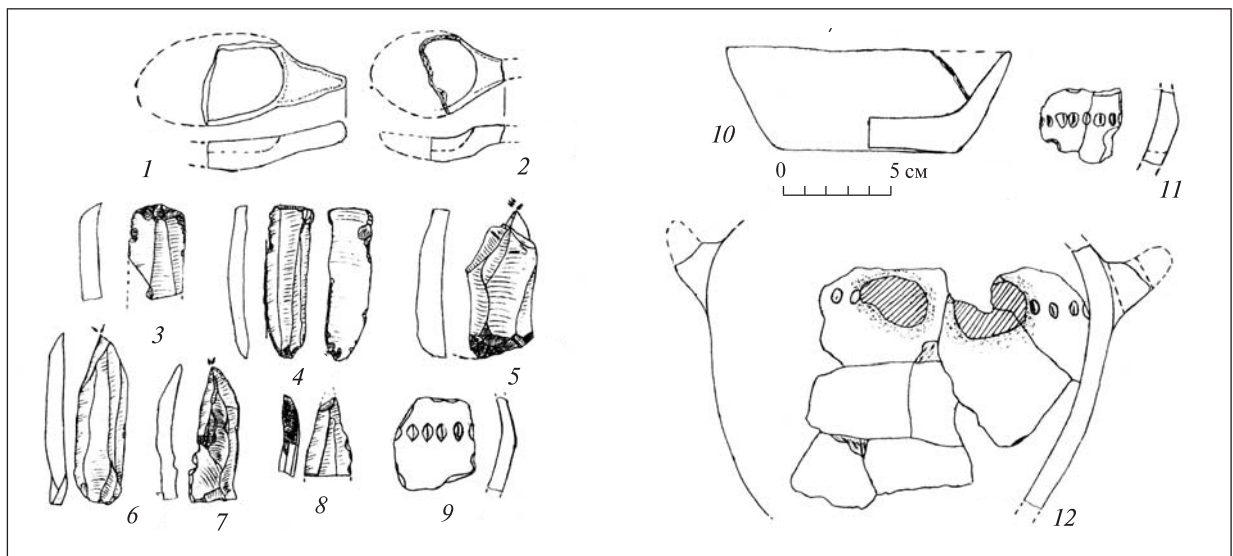

Рис. 4. Голишів. Знахідки з об'єкта 2/2005. Маліцька культура (Ib)

цями. На відміну від попередніх їх декоровано пальцевими відбитками і під краєм вінець. Додатковим елементом декору слугують одинарні або подвійні напівсферичні виступи (рис. 5, 18). Єдиним екземпляром представлено конічну миску з товстим трохи увігнутим дном (рис. 4, 10).

Ймовірно, горщикам та мискам кількісно не поступалися вази, що мають конічну нижню частину тулуба, випуклі плічка, пряму або слабо увігнуту шийку (рис. 2, 7, 8; 3, 1, 6). Як і профільовані миски та частина горщиків, вони прикрашені на плічках нігтьовими відбитками, інколи у поєднанні з вузькими вертикальними або горизонтальними виступами (рис. 5, 14, 15, 17). Іноді орнамент розміщено на плічках (рис. 5, 13)

або під краєм вінець (рис. 3, 6). Частина виробів позбавлена орнаменту (рис. 2, 7; 3, 5).

Нерідко траплялися амфори з біконічним або банякуватим тулубом, на якому розміщені ріжкуваті дугасті ручки з вертикальним отвором. Злам тулуба підкреслено горизонтальним рядком пальцевих відбитків (рис. 3, 2; 4, 12).

Важливе значення для датування цього комплексу мають знахідки кубків біконічної форми з плавно відігнутими і заокругленими вінцями. На відміну від решти посуду, доволі одноманітного за орнаментациєю, їх оздоблено досить складним геометричним візерунком, виконаним дво- або тризубим штампом, ритованими лініями. Верхню частину посуду аж до перегину прикрашено скісними смугами, які

утворюють мотив трикутників, обернених вершинами в різні сторони. Злам тулуба додатково підкреслено рядом більших мілких ямок та напівсферичних виступів (рис. 5, 3, 6, 7). Частину виробів орнаментовано ритованими горизонтальними та скісними лініями (рис. 5, 4, 5). Зафіксовано також невеличкі посудини з циліндричним тулубом і прямою невисокою шийкою (рис. 5, 16). Вони неорнаментовані, але поверхня лощена.

Колекцію керамічних виробів доповнюють знайдені в ямі 2/2005 дві фрагментовані ложки з короткими ручками (рис. 4, 1, 2).

В ямах 1 і 2/2005 виявлено також вироби з кременю, кістки та рогу. Серед крем'яних виділено серединні та бокові різці, кінцеві скребки, проколки, вкладень до поздовжнього серпа, скобель (рис. 2, 4, 5; 3, 4; 4, 3—8). Заготовками для них слугували пластинчасті та відщепові форми темно-сірого західно-волинського туронського кременю. Частину виробів виготовлено на пошкоджених знаряддях.

Добірку знарядь доповнюють вироби з кістки та рогу — землекопачка, проколки та два мініатюрні тесла з опоки (рис. 5, 1, 2). В ямі 1/2005 знайдено також пронизку, виготовлену з трубчастої пташиної кістки (рис. 2, 9).

Місце охарактеризованих матеріалів з Голишева у періодизації МК визначають, насамперед, кубки з накольчастим орнаментом. Біконічна форма, орнамент у вигляді смуг із трикутників, орнаментация зламу тулуба дозволяють розмістити рештки поселення з цими двома об'єктами в межах **класичної фази (Ib)** (Kadrow, Zakościelna 2000, р. 200—204). Ще одним підтвердженням раннього датування є фрагменти посуду з ритованим орнаментом, и якому відомі в ранньолендельських комплексах Західної Угорщини та самбожецько-опатовській групі у Польщі (Kaczanowska, Kozłowski 2006, гус. 2, 7), культурі пізньої стрічкової кераміки на Куявах (Czerniak 1994, гус. 21, 14). Орнаментація у вигляді відбитків пальців, зашпівів, пластичних виступів на горщиках, вазах і мисках добре вписується в канони кухонної групи кераміки (Zakościelna, Gurba 1997, гус. 3, с; Włodarczak 2004, гус. 7; Przybylska Kurgan 2004, гус. 3; 9; Padło, Ratajczak, Zakościelna 2009, гус. 2, 6). Таким чином, пам'ятка в Голишеві є першим достовірним поселенням класичної фази МК у Західній Волині, оскільки згадувані в літературі матеріали з поселень у Луцьку та Мишкові не збереглися (Сункаловський 1961, с. 31).

Через доволі значний проміжок часу місце поселення класичної фази МК зайняли но-

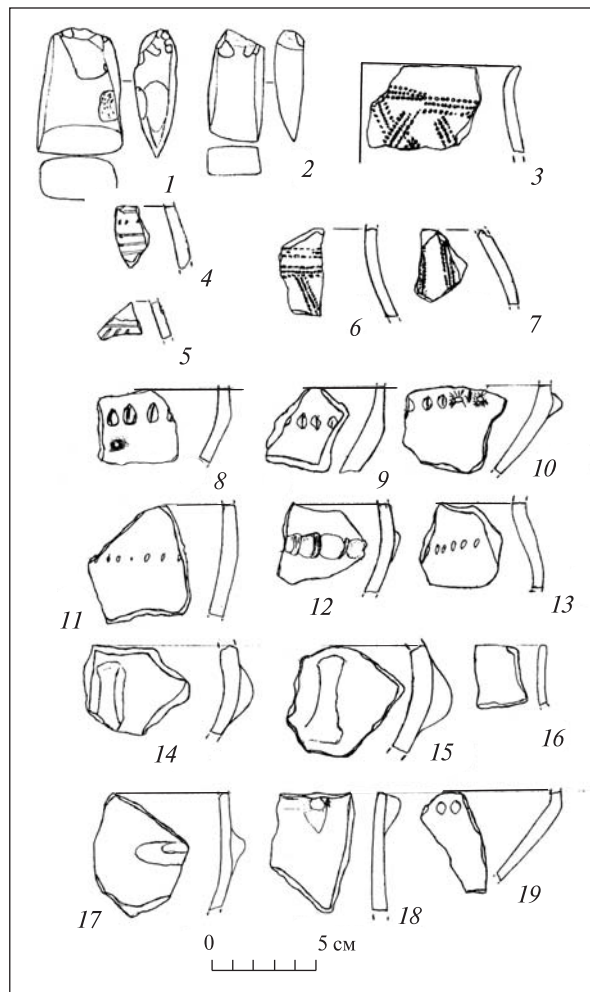

Рис. 5. Голишів. Знахідки з культурного шару. Маліцька культура (Ib)

сії **жешовської фази** цієї культури. Об'єктів цієї фази поки що не виявлено, а виділення її стало можливим на підставі аналізу кераміки. Технологічно посуд є досить одноманітним. Його виготовлено з добре вимішаної маси, до якої додано дрібний пісок, шамот, в одному випадку — пірит. Поверхня сіра різних відтінків, заглажена, рівна. Злам одношаровий, рідко — двошаровий.

Попри значну фрагментованість, можна виділити такі типи посуду: миски конічні та біконічні, а також вази. Перші мають трохи увігнуті стінки з потоншеними зсередини заокругленими краями вінець, по яких нанесено овальні ямки (рис. 6, 1). У мисок другого підтипу злам ребра досить гострий, і на ньому розміщено горизонтальний ряд мілких овальних ямок. Шийки цих мисок прямі або увігнуті, край вінець відтягнутий назовні і трохи заокруглений, в іншому екземплярі — косо зрізаний назовні (рис. 6, 2—4). По

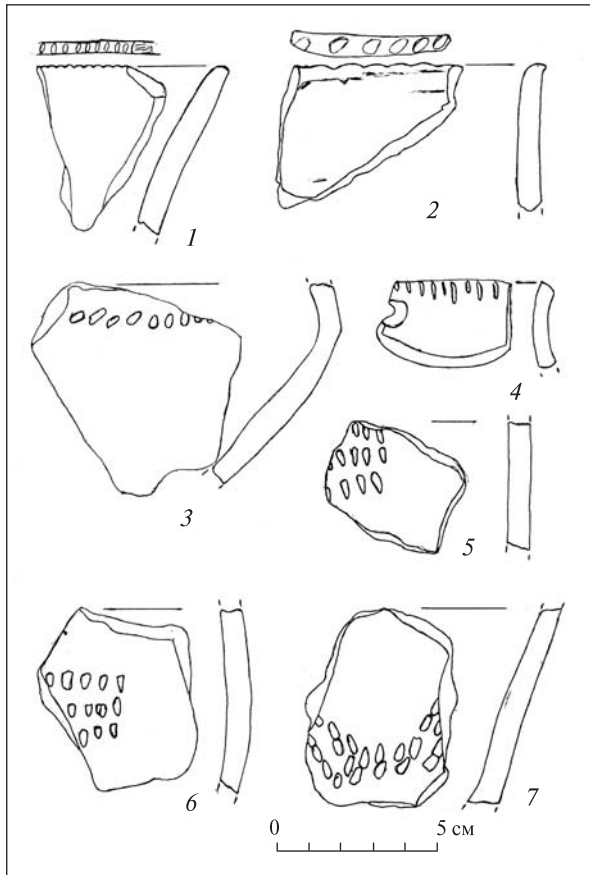

Рис. 6. Голишів. Знахідки з культурного шару. Маліцька культура (жешовська фаза)

краю вінець розміщено широкі овальні ямки, скісні насічки, інколи — скісні орнаментовані валики. Частина уламків має прямі або дугасті стінки і, ймовірно, походить від профільованих мисок. На тлі одноманітно прикрашених діагностичних фрагментів вони мають багату орнаментацию у вигляді трикутників, звернених вершинами догори або донизу. Ямки овальної і підтрикутної форм виконані в техніці прогладжування (рис. 6, 5—7). Вазоподібна посудина мала конічну нижню частину тулуба, випуклі плічка, високу, ледь розхилену пряму шийку із рівно зрізаним краєм вінець. На максимальній випуклості тулуба розміщено дві дугасті ручки з горизонтальним отвором.

Посуд цієї фази має багато аналогій на поселеннях Західної Волині і суміжних регіонів Польщі, до прикладу, із синхронних поселень Хорів (Пелешин, Позіховський 1998, рис. 1, 2; 2, 1, 2; 5, 2—4), Острог-Старий пляж I (Позіховський 1998, рис. 2; 4), Вельбівне-Дачмир (Позіховський 2005, рис. 1—3), Острог-Старий пляж II (неопубліковані матеріали з розвідок автора).

Люблінсько-волинська культура

Для наступного горизонту, пов'язаного з ЛВК, на основі планіграфії виділено дві фази. До першої відносяться об'єкти 30, 32—34/1973 і 4, 7, 8/2005, котрі чітко оконтурюють дві наземні споруди, орієнтовані по лінії північний захід—південний схід (рис. 1, 2). Як і об'єкти МК, об'єкти ЛВК були розміщені у північній частині останця: один знаходився на його західному краю, інший — на східному. Нагадаємо, що яма 7/2005 ЛВК частково перекривала яму 2/2005 МК. З другою фазою пов'язана напівземлянка, розкопана у 1973 р., та ями 37/1973 і 1/2004, розташовані у південній частині останця.

Усі об'єкти, за винятком напівземлянки, в плані мали округлу форму, в бічній проекції їхні стіни прямі або трапецієподібні (30/1973, 1/2004), дно плавно звужувалося або було рівне. Складнішою була напівземлянка 1973 року, що складалася з трьох невеликих ям, розташованих по лінії північний схід—південний захід і з'єднаних між собою. Центральною була яма з розмірами $1,6 \times 1,2 \times 0,5$ м з досить рівним дном. Біля її південної стіни на материковому останці заввишки 0,25 м від дна знаходився черинь печі? $0,9 \times 0,7$ м і завтовшки 0,1 м. Яма з південно-західного боку овальної форми, розмірами $1,5 \times 1,2$ м, була вкопана в материк на 0,2 м, а з північно-східного боку — менша, заглиблена на 0,3 м (Пелешин 1973/81).

Найбільша кількість знахідок відноситься до **першої фази**. Посуд представлено двома технологічними групами. Посуд першої виготовлено з добре вимішаної щільної маси з домішками дуже дрібного піску і шамоту. Поверхня чорна, лощена, зрідка — ретельно заглажена. Друга група технологічно є подібною, але в якості опріснювача додано лише дрібний пісок. Товщина стінок залежно від типу посуду сягає 0,4—1,2 см.

Виділяються такі типи посуду: миски, вази, кубки та амфори.

Миски включають два основні різновиди: конічні зі слабо випуклими у верхній частині плічками та конічні з прямими стінками. Краї вінець заокруглені, рівно зрізані, скошені досередини або потоншені з обох сторін (погострені). По краю вінець наліплено горизонтальні або трохи підняті над краєм виступи, які є єдиним елементом декору мисок, окрім лощіння (рис. 7, 4, 5; 8, 2, 4—7). На окремих плоских денцях мисок є орнамент у вигляді паралельних пролощених ліній, на тлі яких інко-

ли розміщено трикутник з відбитків овальних ямок (Пелешішин 1998, рис. 5, 9). Стінки однієї миски біля дна декоровано зигзагоподібним орнаментом (рис. 8, 9). З внутрішньої сторони на денці однієї миски є низький півсферичний виступ.

За кількістю та різноманіттям форм мискам не поступаються кубки. Найпоширенішими є тонкостінні кубки з низько розміщеним кулястим тулубом, високою прямою або увігнутою шийкою. Вони мали, як правило, округле дно. Більшість неорнаментовані, хоча на стінках декотрих зафіксовано залишки покриття червоною фарбою, а в одному випадку по ній нанесено і білу (Охріменко та ін. 2007, с. 323). Вагоме місце серед кубків займає посуд, який за формою та орнаментациєю нагадує миски першого підтипу. Єдиною відмінністю є лише те, що вони вищі (рис. 7, 3). І, нарешті, третій підтип кубків має пустотілу циліндричну ніжку різної висоти або конічну. Форму верхньої частини тулуба цих кубків через фрагментованість визначити важко (рис. 8, 8).

Значною різноманітністю форм відзначаються вази, серед яких вирізняються зразки зі слабо виділеними плічками та високими лійчасто розхиленими прямими вінцями і з випуклими плічками та лійчасто розхиленими увігнутими вінцями (рис. 7, 1; 8, 3, 10). Краї вінця потоншені зовні та заокруглені, трохи заокруглені, косо зрізані назовні. Вази, як і миски та кубки, оздоблено надзвичайно бідно: інколи по краю вінця та по максимальній випуклості тулуба нанесено овально-видовжені прогладжені ямки. Край вінця однієї посудини хвилястий. Доповнюють загалом скромну орнаментацию одинарні або подвійні виступи під краєм вінця. Суто практичне значення мали дугасті ручки, розміщені на плічках, на максимальній випуклості тулуба, а в поодиноких випадках — під краєм вінця (Пелешішин 1998, рис. 3, 5, 7, 8). Ще однією прикметною рисою ваз є їхні розміри — в діаметрі вони сягають 32 см.

Помітне місце в наборі посуду займають амфори, які дійшли у фрагментованому стані. Усі вони мають сферичний тулуб, на максимальній випуклості якого розміщувалися дугасті або підпрямокутні ручки. Повністю вціліла посудина з об'єкта 30/1973 мала виразний біконічний тулуб і чотири маленькі дугасті вушка, розміщені дещо вище ребра, та високі лійчасто розхилені вінця (Пелешішин 1973/81, рис. 20, 4).

Рідкісною знахідкою є невеликий черпак (яма 30/1973) конічної форми зі слабо випу-

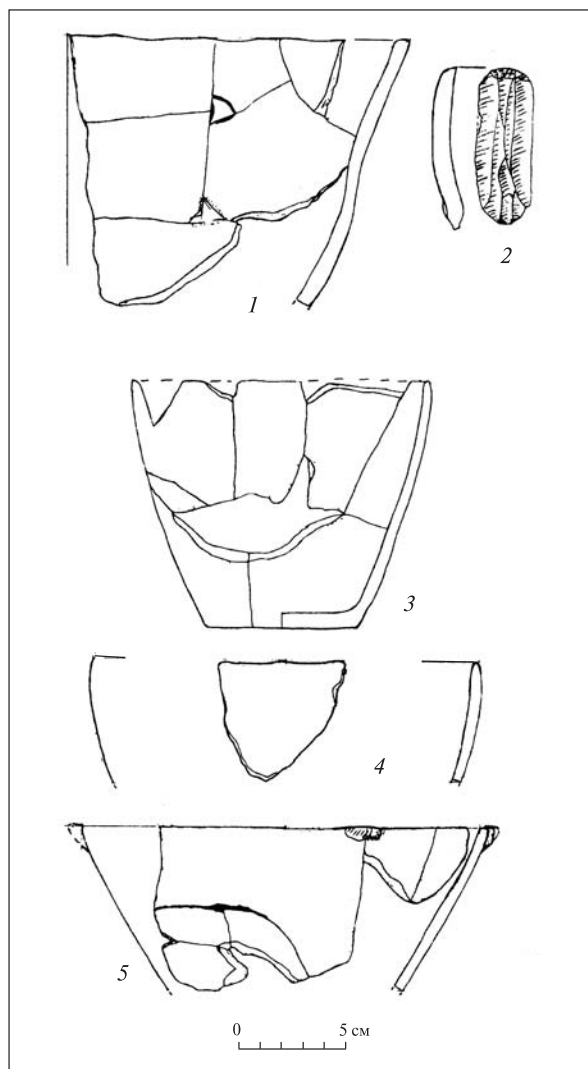

Рис. 7. Голишів. Знахідки з об'єкта 4/2005. Люблінсько-волинська культура (фаза I)

клими стінками, плоским дном, потоншеним краєм вінця, до якого прикріплено різкоподібний виступ-ухват. Ззовні посудину розмальовано білою фарбою у вигляді груп скісних смужок та дотичних кутами трикутників. У нижній частині посудини, над краєм дна, нанесено дві горизонтальні паралельні смуги (Пелешішин 1998, рис. 6, 1).

Вироби з інших матеріалів представлено уламком рогової мотики (рис. 8, 1) і скребком із симетричним лезом (рис. 7, 2).

Більшість виявленого в об'єктах та культурному шарі посуду з погляду форм і технології має аналоги у ЛВК на всій території її поширення у могильниках і поселеннях. Особливо це стосується конічних мисок з прямими та випуклими стінками: Зимне (Пелешішин 2004, рис. 7, 2, 4, 7), Більшівці (Tkaszuk 2005, рис. 3, 10, 11, 13), Гарбатувці Колонії (Polańska

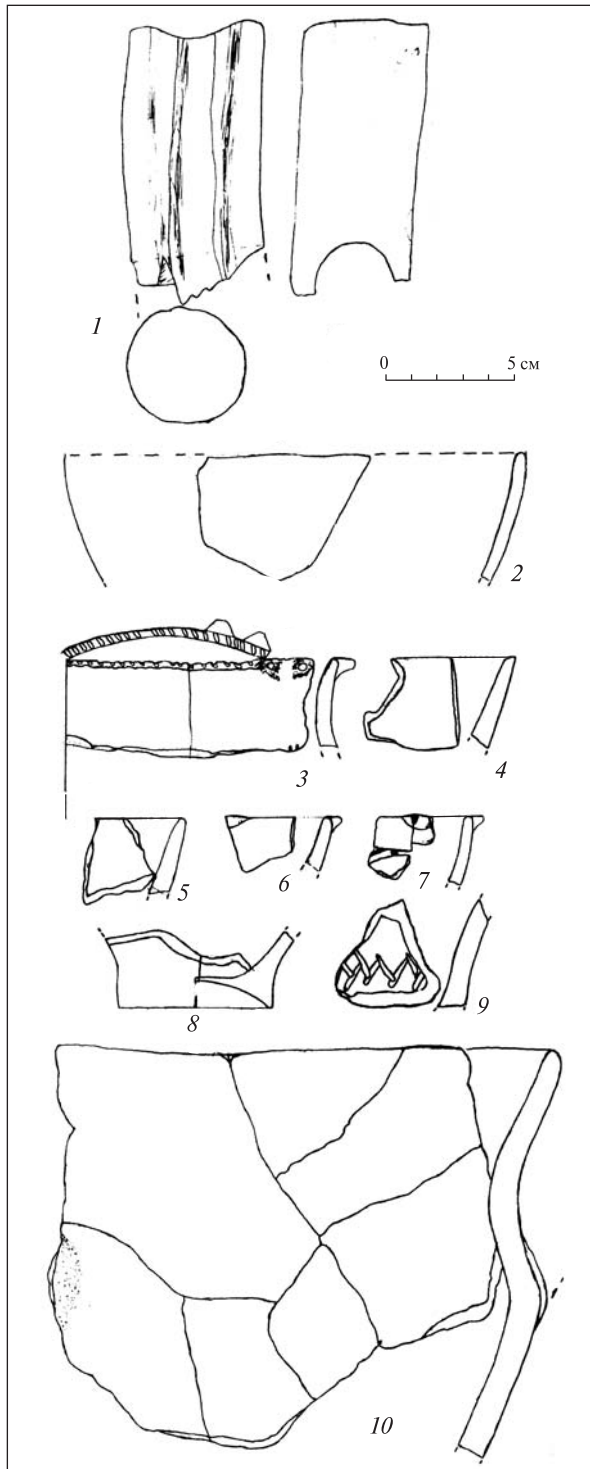

Рис. 8. Голишів. Знахідки з об'єктів 7/2005 (1—9) та 8/2005 (10). Люблінсько-волинська культура (фаза I)

1999, гус. 3, 6) та багато ін. Аналогії амфорам відомі з Зимного (Пелешин 2004, рис. 5, 2, 5, 7). Різноманітні за формою кубки (у першу чергу глибокі конічні) мають численні відповідники в Гарбатувці Колонії (Polańska 1999, гус. 2, 7—9), Топорніці (Buszewicz 1991, гус. 3, 2) тощо. Кубки на пустотілій з перемичкою прямій ніжці виявлено у похованні 4 в Груде-

ку Надбужному (Zakościelna 2006a, гус. 4, 13), похованні 122 у Злотій (Salacińska, Zakościelna 2007, гус. 29. 2/II). Кубки з кулястим тулубом і прямою або увігнутою шийкою віднайдено лише в енеолітичних комплексах Західної Волині, наприклад, на могильнику в Острозі (Позіховський, Самолюк 2008, рис. 2, 5; 6, 1; 9, 6). Щоправда, кубки з Острога прикрашено білою фарбою на природному тлі, тоді як на кубках з Голишева орнамент виконано білою фарбою на червоному фарбованому тлі.

Більш складною є ситуація з вазами, перш за все через те, що у похованнях ЛВК вони не трапилися, а на поселеннях здебільшого не виділені морфологічно через різні обставини. Проте, як свідчить аналіз кераміки, вази були різноманітними за формою і кількісно не поступалися іншим видам посуду.

Охарактеризований матеріал та його ознаки (розпис білою фарбою, глибокі конічні кубки, миски з потовщенням по краю вінець), маючи численні аналогії у ЛВК, здавалося б, мав би полегшити віднесення його до тієї чи іншої фази культури в періодизації С. Кадрова та А. Закосцельної. Однак згадані ознаки притаманні і класичній II-й, і III-й фазам розвитку (Zakościelna 2006a, s. 82—88). Водночас чітко фіксуються також такі ранні ознаки, як нанесення білої фарби на червоному тлі, кулясті кубки, хвилястий край вінець на вазах, накольчастий орнамент на ребрі, прогладжені мілкі ямки по краю вінець, кубки на низькій пустотілій ніжці. Такі само ознаки зафіксовано і в пам'ятках жешовської фази (костянецької, за українською термінологією) МК (Конопля 1990, рис. 2; Michalak-Ścibior 1996, гус. 9, 4; Пелешин 1997, рис. 13, 4, 6, 8; 14, 13).

Таким чином, можна стверджувати, що ця фаза співвідноситься з групою пам'яток, у яких виявлено ознаки жешовської фази МК та ЛВК. Яскравим зразком такої само пам'ятки, як Голишів, є поселення в Лясі Стоцькому (Kadrow, Zakościelna 2000, fig. 18—20).

На відміну від першої фази, до якої відноситься більша кількість об'єктів і значний речовий комплекс, в об'єктах **другої фази** виявлено незначну кількість знахідок, що, ймовірно, пов'язано з нетривалістю їхнього побутування. Кераміку виготовлено з ретельно вимішаної маси, в якій є домішка дуже дрібного піску, зрідка додавали шамот та жорстуву. Поверхня сіра (переважно темно-сірого відтінку), лощена з обох боків (миски) або ззовні (вази). Злам зазвичай одношаровий, маса щільна. Виділено миски, вази та амфори.

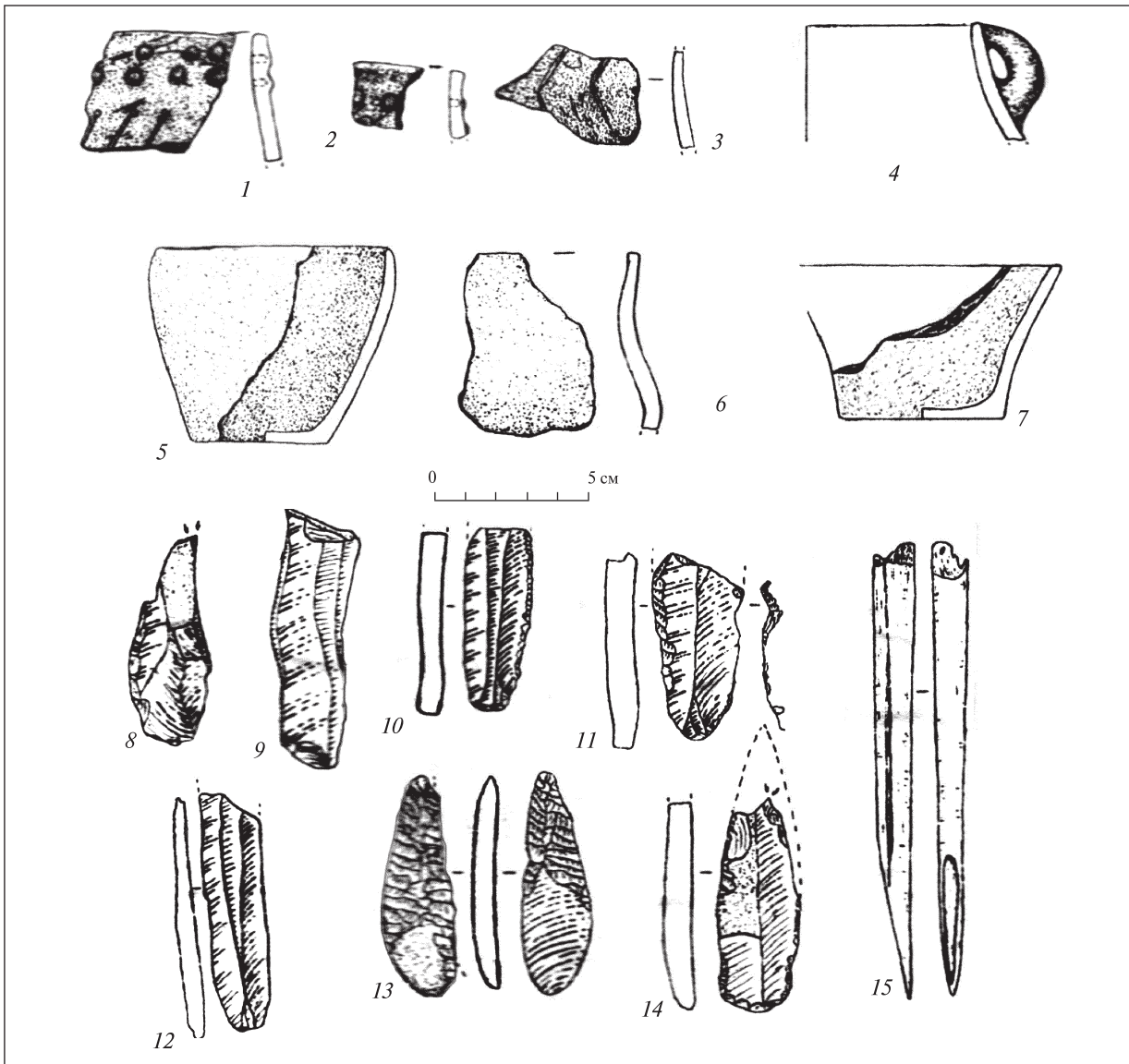

Рис. 9. Голишів. Знахідки з об'єкта 1/2004. Люблінсько-волинська культура (пізня фаза)

Найбільше репрезентовано миски. Серед них є конічні з прямими стінками, з увігнутими посередині висоти чи випуклими стінками і плавно загнутими досередини вінцями і близькі до напівсферичних (рис. 9, 5, 7). Є одна миска кулястої форми. Краї вінця оформлено по-різному: заокруглені, потоншені із зовнішнього боку, рівно зрізані, косо зрізані досередини. До краю вінця прикріплено горизонтальні підтрикутні виступи.

Серед ваз є зразки з конічним тулубом, випуклими плічками, високими увігнутими вінцями з рівно або косо зрізаним досередини краєм (рис. 9, 6). На максимальній випуклості тулуба розміщені зрізано-конічні виступи. Можливо, окремі вироби мали на плічках дугасті ручки.

Амфори представлено лише одним фрагментом з нахиленими досередини прямими вінцями зі слабо заокругленим краєм, до яких прикріплено дугасті ручки (рис. 9, 4).

Окрім кераміки ЛВК, в об'єкті 1/2004 знайдено три уламки горщика волинської неолітичної культури. Їх виготовлено з добре вмішаної доволі щільної маси, до якої додано, окрім дрібно посічених рослин, жорству, шамот і пірит. Ззовні вони темно-сірого кольору, лощені, внутрішню поверхню заглажено. Товщина стінок 0,5–0,6 см. Фрагменти належали посудинам із нахиленими досередини прямими вінцями, край яких трохи заокруглений. Під краєм вінця або трохи нижче з внутрішньої сторони розміщено два ряди наколів, які зовні утворюють виступи-перлини. Під

ними нанесено ритовану горизонтальну ялинку з ямками на кінцях ліній (рис. 9, 1—3).

В об'єктах цієї фази, передовсім в об'єкті 1/2004, трапилася значна кількість виробів із кременю та відходів крем'яного виробництва. Переважають відходи — пластини й відщепи. Останні походять від бічної і поздовжньої підправки нуклеусів та мають спинки, суцільно або частково вкриті жовтовою кіркою, зберігають один, рідше декілька негативів від попереднього відокремленого сколу. Більшість пластин фрагментована і представлена їхніми верхніми та нижніми частинами (рис. 9, 12). Знахідки віднесено до типів первинних поздовжньо-крайових і поздовжньо правильних.

Ретушовані пластини різняться за видами заготовок, кількістю робочих країв, особливостями вторинної обробки, функціональним призначенням. Для їх виготовлення використано первинні поздовжні, верхні та середні частини пластин. Типологічний склад цієї групи розмаїтий — є вироби з одним ретушованим бічним краєм (рис. 9, 10, 11) і стрільчастоподібним робочим краєм (рис. 9, 14). Ретушовані пластини представлено ножами одно- і дволезовими (рис. 9, 10). Леза погострено дрібною лускоподібною та косо-струменистою ретушшю. Серед різців виділено лише кутові, заготовками для яких слугували первинні відщепи і січення поздовжньої крайової пластини (рис. 9, 8, 9).

Склад виробничого інвентарю доповнюють скобель (рис. 9, 12), наконечник стріли овально-видовженої форми, виготовлений на уламку верхньої частини жнивварського знаряддя, його поверхню з обох сторін піддано обробці суцільною дрібнофасетковою косо-струменистою ретушшю (рис. 9, 13), наконечник дротика з черенком, виготовлений на пластині і сформований по обох краях дрібною лускоподібною ретушшю (рис. 9, 14).

В колекції знарядь є також проколка з трубочастої кістки (рис. 9, 15) та уламок рогової мотики.

Розглянуті матеріали, як і першої фази, мають прямі аналогії в усіх періодах існування ЛВК. Однак наявність у комплексі амфори з ручками під вінцями дозволяє віднести цей тип до фази III (Kadrow, Zakościelna 2000, p. 223, fig. 26, c).

Для розуміння історичних процесів, які відбувалися у Західній Волині за доби енеоліту, важливе значення мають знахідки в об'єкті 1/2004 уламків горщика волинської неолітичної культури. Кераміку лісового неоліту зафіксовано в Брноціцах (Kruk, Milisauskas 1985,

рис. 13, 8; Т. VI—VII). Мікроліти у формі трапечії та наконечники стріл типу Сосня відомі у похованнях у Ксьонжніцах (Zakościelna 2006, p. 291).

Наостанок звернемося до матеріалів **могильника**, дослідженого 1972 р. Це перша пам'ятка такого зразка не тільки у Західній Волині. Могильник розташований на південний схід від житлово-господарського комплексу другої фази ЛВК і на час його існування він уже перестав функціонувати.

Розкопками виявлено п'ять поховань, ще стільки ж зруйновано під час земляних робіт у 1960-х рр. Усього, орієнтовно, було близько 10 поховань, і розташовувалися вони двома групами на відстані 6—8 м одне від одного. Попри те, що і досліджені поховання збереглися в поганому стані, можна стверджувати, що небіжчики лежали на лівому або правому (залежно від статі) боці в скорченому стані, мабуть, головою на південь¹. Оскільки поховання детально описані М.А. Пелешиним (Пелешин 1998, с. 76), зупинимося лише на знахідках. Аналіз супроводу надає можливості розподілити їх між МК та ЛВК.

До МК відносяться поховання 3 і 4 та посуд зі зруйнованих могил (Пелешин 1998, рис. 4, 3, 12; 7; 9, 2, 4; 10). У похованнях, окрім крем'яних пластин, кістяних проколок і шліфувального каменя, знайдено цілий та фрагментований посуд, виготовлений з досить щільної маси з додаванням дрібного піску. Поверхня темно-сіра, акуратно заглажена. Трапилися вазы (переважають) і кубки.

Серед ваз виокремлено три підтипи. Посуд першого (3 екз.) має конічну зі слабо випуклими стінками нижню частину тулуба, високі плавно заокруглені плічка, нахилену до середини або увігнуту шийку, плавно відігнуті вінця; другого — конічну з прямими стінками нижню частину тулуба, високі плавно заокруглені плічка і відігнуті вінця; у третього підтипу нижня частина тулуба слабо випукла, на максимальній випуклості розміщено дві прямокутні ручки, середньо висока шийка увігнута, вінця трохи розхилені, по краю вінець виступи. Посуд останнього зразка прикрашено пластич-

¹ У короткому повідомленні про відкриття могильника М.А. Пелешин вказував на південну орієнтацію похованих (Пелешин 1973), у публікації — на північно-західну або північну (Пелешин 1998, с. 76). Оскільки поховання МК та ЛВК орієнтовані виключно на південь (напр.: Wilk 2006, s. 262), слід вважати першу інформацію надійнішою. У звіті про розкопки опису поховань немає.

ним та штамповим декором, сформованим відтисками овального штампугу, та скісними валиками. Основними зонами декору є плічка, край вінець, в одному випадку — край дна (Пелещишин 1998, рис. 4, 3; 9, 2, 4; 10, 2, 3).

Кубки представлено однією формою — з низько розміщеним кулястим тулубом і нестійким заокругленим дном, високою увігнутою шийкою, трохи відігнутими вінцями (Пелещишин 1998, рис. 4, 12; 10, 1).

Аналогії цьому посуду відомі у значній кількості на багатьох поселеннях жешовської фази (II b) Західної Волині. Наприклад, подібні за формою та стилем орнаменту ваз і кубки знайдено в Костянці, Листвині (Пелещишин 1997, рис. 7, 1, 2; 12, 1).

З першою фазою ЛВК, виділеною для поселення, пов'язані поховання 1, 2 і 5. Вони супроводжувалися виключно керамікою, у складі якої є миски (3 екз.), ваза і горщик. Технологічні прийоми, морфологія та аналогії співпадають з поданою вище характеристикою посуду цієї фази.

Миски конічної форми з прямими, трохи загнутими досередини у верхній частині стінками, край вінець заокруглений, косо зрізаний досередини, денце плоске. До краю вінець прикріплено чотири симетрично розташовані горизонтальні підтрикутні виступи (Пелещишин 1998, рис. 8, 1, 2, 4; 9, 1). Ваза має конічну нижню частину, максимальну випуклість посередині висоти, високу увігнуту шийку, відігнуті вінця із заокругленим краєм. На плічках дві дугоподібні ручки (Пелещишин 1998, рис. 9, 3).

Рідкісною на могильнику є посудина, морфологічно наближена до горщиків. Вона біконічної форми, ребро заокруглене та прикрашене чотир-

ма симетрично розташованими півсферичними виступами, вінця трохи відтягнуті назовні, їх край потоншений (Пелещишин 1998, рис. 8, 3).

Таким чином, аналіз комплексу знахідок, виявлених на Голишевській пам'ятці протягом усіх років досліджень, дозволяє дійти таких висновків:

- на пам'ятці чітко виділяються чотири фази — дві МК і дві ЛВК;

- виокремлення матеріалів ранньої фази (Ib) МК дозволяє включати територію Західної Волині до ядра формування цього культурного явища;

- важливе значення для розуміння історичних процесів за доби енеоліту на Західній Волині мають досліджені поселення та могильники різних фаз розвитку МК і ЛВК;

- факт перекриття ями 2/2005 фази Ib МК ямою 7/2005 ЛВК спростовує припущення М.А. Пелещишина про те, що зимнівський етап є давнішим від костянецького, згідно розробленої ним періодизації енеоліту Західної Волині (Пелещишин 1998, с. 78);

- факт багаточарового характеру пам'ятки не дозволяє погодитися з віднесенням Голишівського комплексу до передкласичної фази розвитку ЛВК. На нашу думку, пам'ятками такого типу можуть бути лише ті, що мають риси другої (жешовської) фази МК та ЛВК. До їх числа слід віднести досліджене А. Закосцельною поселення в Лясі Стоцькому (Zakościelna, Gurba 1997) і поселення та могильник першої фази ЛВК у Голишеві. Однак для підтвердження або заперечення цієї тези потрібні не тільки кабінетні студії, але й дослідження нових пам'яток.

Конопля В.М. Лендельская культура // Археология Прикарпатья, Вольны и Закарпатья. Энеолит, бронза и раннее железо. — К., 1990. — С. 4—17.

Охріменко Г., Кучинко М., Склярєнко Н., Собуцький М., Охріменко В. Вивчення багаточарової пам'ятки Голишів на Волині // Охріменко Г., Склярєнко Н., Каліщук О., Ткач В., Романчук О. Олександр Цинкаловський та праісторія Волині. — Луцьк, 2007. — С. 319—402.

Охріменко Г., Позіховський О., Склярєнко Н. Вивчення глиняної пластики та інших керамічних виробів пізньотрипільського поселення Голишів // Нариси культури давньої Волині. — Луцьк, 2006. — С. 259—284.

Пелещишин М.А. Розкопки біля с. Голишів Волинської області (Звіт про роботу Волинсько-Дністрянської археологічної експедиції у 1972 році) // НА ІА НАНУ. — 1972/88.

Пелещишин М.А. Археологічні дослідження на Волині в 1973 р. (Звіт про розкопки Волинської археологічної експедиції Львівського держуніверситету біля с. Голишів Волинської області) // НА ІА НАНУ. — 1973/81.

Пелещишин Н.А. Раскопки у с. Гольшево Вольнской обл. // АО 1972. — М., 1973. — С. 231.

Пелещишин М.А. Поселення мідного віку біля сіл Костянець і Листвин у Західній Волині. — Львів, 1997.

Пелещишин М. Поселення та могильник у Голишеві і деякі проблеми періодизації лендельської культури на Західній Волині // Волино-Подільські археологічні студії. — Львів, 1998. — 1. — С. 74—88.

Пелещишин М. Енеолітичне поселення Зимне в Західній Волині. — Тернопіль, 2004.

Пелещишин М.А., Позіховський О.Л. Поселення лендельської культури біля с. Хорова у Середньому Погоринні // Археологічні дослідження Львівського університету. — Львів, 1998. — 3. — С. 73—84.

- Позиховський О.Л.* Поселення лендель-полгарської культурно-історичної спільності в м. Острозі // Там само. — С. 85—92.
- Позиховський О.* Поселення лендель-полгарської культурно-історичної спільності біля села Вельбівне на Волині (за матеріалами розкопок 2002 року) // Археологічна спадщина Яна Фітцке. — Луцьк, 2005. — С. 206—215.
- Позиховський О.Л., Самолюк В.О.* Енеолітичний кремаційний могильник в околицях Острога на Західній Волині // Археологія. — 2008. — № 1. — С. 28—40.
- Buszewicz J.* Topornica. stan. 21 // Prace i Materiały Zamojskie. — Zamość, 1991. — № 3. — S. 287—296.
- Czerniak L.* Wczesny i środkowy okres neolitu na Kujawach 5400—3650 p. n. e. — Poznań, 1994.
- Cynkałowski A.* Materiały do pradziejów Wołynja i Poliesia Wołyńskiego. — Warszawa, 1961.
- Kaczanowska M., Kozłowski J.K.* Grupa samborzecko-opatowska // Dziedzictwo cywilizacji naddunajskich: Małopolska na przełomie epoki kamienia i miedzi. — Kraków, 2006. — T. 1. — S. 23—36.
- Kadrow S., Zakościelna A.* An Outline of the Evolution of Danubian Cultures in Małopolska and Western Ukraine // BPS. — 2000. — 9. — P. 187—255.
- Kruk J., Milisauskas S.* Brononice. Osiedle obronne ludności kultury Lubelsko-Wołyńskiej (2800—2700 lat p. n. e.). — Wrocław; Warszawa; Kraków; Gdańsk; Łódź, 1985.
- Michalak-Ścibior J.* Zagadnienie chronologii i periodyzacji kultury malickiej w świetle nowych źródeł z Wyżyny Sandomierskiej // Kultura malicka. Drugi etap adaptacji naddunajskich wzorców kulturowych w neolicie północnej części Środkowej Europy. — Kraków, 1996. — S. 35—49.
- Padlo K., Ratajczak R., Zakościelna A.* Nowe materiały kultury malickiej ze Wschodniej Lubelszczyzny // Hereditas praeteriti. Additamenta archaeologica et historica dedicata Ioanni Gurba Octogesimo Anno Nascendi. — Lublin, 2009. — S. 105—111.
- Polańska M.* Grób kultury wołyńsko-lubelskiej ceramiki malowanej ze stan. 7 w Garbatówce Kolonii. woj. Lubelskie // APS. — 1999. — 4. — S. 9—15.
- Przybylska Kurgan M.* Przyczynek do poznania kultury malickiej w Rejonie Raciborza, woj. Śląskie // Materiały archeologiczne Nowej Huty. — Kraków, 2004. — XXIV. — S. 103—120.
- Salacińska B., Zakościelna A.* Pierwsze groby kultur ceramik wstęgowych w Polsce. Groby kultury lubelsko-wołyńskiej ze stanowiska Żłota «Grodzisko I» i «Grodzisko II» // WA. — 2007. — LIX. — S. 77—114.
- Tkaczuk T.* Importy kultur malickiej i lubelsko-wołyńskiej na osadach kultury trypolskiej // APŚ. — 2005. — VII. — S. 150—155.
- Wilk S.* Graves of the Lublin-Volhynian Culture at Site 2 in Książnice, District of Busko Zdrój. 2004 Exploration Season // SA. — 2006. — 58. — P. 247—270.
- Włodarczyk P.* Materiały kultur kręgu lendzielsko-polgarskiego ze stanowiska 16 w Targowisku, pow. Wieliczka, woj. Małopolskie // Materiały Archeologiczne Nowej Huty. — Kraków, 2004. — XXIV. — S. 89—102.
- Zakościelna A.* Flint Inventory of Grave 5 of the Lublin-Volhynian Culture on Site 2 in Książnice, Busko Zdrój District // SA. — 2006. — 58. — P. 271—301.
- Zakościelna A.* Kultura lubelsko-wołyńska. Zagadnienia jej genezy, periodyzacji i chronologii // Dziedzictwo cywilizacji naddunajskich: Małopolska na przełomie epoki kamienia i miedzi. — Kraków, 2006a. — T. 1. — S. 77—94.
- Zakościelna A., Gurba J.* Z problematyki kultury malickiej na Wyżynie Lubelsko-Wołyńskiej // APŚ. — 1997. — II. — S. 201—209.
- Zastawny A.* Uwagi na temat chronologii osadnictwa kultury badeńskiej w zachodniej części Małopolski // SA. — 1999. — 51. — S. 9—55.

Надійшла 03.11.2009

А.Л. Позиховский

ГОЛЫШЕВ И ПРОБЛЕМА ПЕРИОДИЗАЦИИ ЭНЕОЛИТА ЗАПАДНОЙ ВОЛЫНИ

На рубеже столетий польские исследователи С. Кадров и А. Закосцельна разработали периодизацию и хронологию неолита (за средневропейской схемой) территории Малопольши, для создания которой привлекли и памятники Западной Волыни. В частности, предклассическая (первая) фаза люблинско-волынской культуры выделена ими на основании материалов исследованного Н.А. Пелешишиним поселения и могильника в окрестностях с. Голышев Волынской обл., которые он отнес к зимновскому этапу лендельской культуры. Заметим, что Н.А. Пелешишин опубликовал материал не по комплексам (за исключением могильника), что затрудняет осмысление памятника. Г.В. Охрименко, который продолжил исследование поселения, правильно выделил две фазы: малицкую и люблинско-волыньскую, но не сумел правильно соотносить их с этапами в развитии указанных культур.

Исходя из значения памятника, осуществлен повторный его анализ с учетом разработок польских исследователей по периодизации указанных культур и выделены четыре фазы заселения останца.

Малицкая культура. К первой фазе отнесены объекты 1 и 2/2005. Керамика из них и в культурном слое вблизи изготовлена из хорошо вымешанной массы с добавлениями мелкого шамота и песка, редко — дресвы. Поверхность заглажена, ровная, цвет от светло-серого и коричнево-желтого до темно-серого и черного оттенков, обжиг качественный. Доминируют горшки, профилированные миски, хотя есть и конические, вазы, кубки, амфоры.

Характерная орнаментация — отпечатки ногтей и пальцев, зашпы. Биконические кубки с отогнутым венчиком и накольчатый орнамент, а также небольшие амфоры с углубленным орнаментом типичны для фазы Ib, по С. Кадрову/А. Закосцельной, и известны на многих памятниках Польши.

Керамика второй фазы по технологии очень близка к посуде первой фазы и отличается лишь типологическим набором: профилированные и конические миски, вазы, кубки с шаровидным туловом и высокой шейкой, амфоры. Способ нанесения углубленного орнамента иной, есть штампованный в виде проглаженных мелких оттисков овальной формы, размещенных на максимальной выпуклости тулова, в верхней или нижней его части, по краю венчика. Ямки образуют горизонтальные линии, треугольники и близкие к ним формы. Композиционно с ними связаны полусферические, усеченно-конические выступы, короткие косые валики. К этой фазе относятся погребения 3 и 4 и несколько сосудов из разрушенных могил 1972 г. в южной части останца. Скорченные на левом боку погребения с южной ориентацией сопровождалась вазами, кубками, костями животных, кремневыми пластинами, костяными проколками, найден также шлифовальный камень.

Керамика с поселения и могильника имеет многочисленные аналогии на памятниках жешовской фазы в Польше и на Волыни (Костянец, Листвин, Острог).

Люблинско-волинская культура. Первая фаза представлена большим количеством объектов и находок. Ямы расположены двумя скоплениями. Керамика изготовлена из хорошо вымешанной массы с добавлением очень мелкого шамота (преобладает) и песка. Поверхность темно-серая, редко — коричневая, в большинстве лощеная, ровная. Выделены конические миски с прямыми или слабо выпуклыми стенками, кубки с шаровидным туловом и типа конических мисок на поддонах, вазы, амфоры. На фоне увеличения ассортимента посуды ее орнаментация становится более однообразной: рельефные выступы по краю венчика или посередине тулова. Однако появляется роспись белой краской. С этой фазой связаны погребения 1, 2 и 5, в которых обнаружена посуда, аналогичная найденной на поселении. Покойники лежали скорченно на правом или левом боку головой на юг.

Вторая фаза представлена полуземлянкой 1973 г., ямами 37/1973 и 1/2004. Технологически посуда не отличается от предыдущей фазы, но в ней доминируют миски, есть также вазы и амфоры, в частности амфора с ручками на венчике, фрагмент наконечника дротика с черенком.

Таким образом: 1) поселенческие объекты и погребения относятся к разным фазам развития малицкой и люблинско-волинской культур; 2) объекты и находки, относящиеся к фазе Ib малицкой культуры, представляют первый ранний памятник в Западной Волыни; 3) факт перекрытия ямы 2/2005 малицкой культуры ямой 7/2005 люблинско-волинской свидетельствует, что малицкая культура является более ранней, чем люблинско-волинская, и позволяет опровергнуть мнение Н.А. Пелешчишина о более поздней позиции костянецкого этапа на фоне зимновского лендельской культуры; 4) как показывает планиграфия комплексов, неисследованной осталась довольно большая часть останца.

O.L. Pozikhovskij

HOLYSHIV AND THE PROBLEM OF DIVISION INTO PERIODS OF THE COPPER AGE OF THE WESTERN VOLYN REGION

At the turn of the centuries Polish scholars S. Kadrow and A. Zakoscielna developed the division into periods and chronology of the Neolithic (according to the Central European scheme) of Lesser Poland territory, and used for the purpose also monuments of the Western Volyn region. For instance, they determined the pre-classical (the first) phase of Lublin-Volyn culture basing on the materials of a settlement and a burial ground near Holyshiv village of Volyn Oblast, studied by M.A. Peleshchysyn and referred by him to the Zymne stage of Lendel culture. One should note, that M.A. Peleshchysyn published the materials not within the complexes (excluding the burial ground), and that complicates the comprehension of a monument. H.V. Okhrimenko who continued the research of the settlement was right having seen two phases in the history of the site, the Malytska and the Lublin-Volyn ones, though he could not properly correlate them with the stages of development of these cultures.

To proceed from the meaning of the site, the second analysis of it was made with taking into consideration the elaborations of Polish scholars on division into periods of the cultures mentioned, and four phases of settling of monadnock were determined.

Malytska culture. Objects 1 and 2/2005 are referred to the first phase. Ceramics found there and in cultural layer around is made of well mixed paste with a touch of small fire-clay pieces, sand, and rare of gravel. Surface is smoothed, flat, colour varies from light gray and brown and yellow to dark grey and black tints; firing is of good quality. Jugs, profile dishes dominate, but there are also conic dishes, vases, bowls, and amphorae. Characteristic ornamentation includes finger-prints, nail-prints, and tucks. Bi-conic bowls with turn up rims and punctured ornament are typical for Ib phase, according to S. Kadrow and A. Zakoscielna, and known at many sites in Poland.

Ceramics of the second phase technologically is very close to the vessels of the first phase and distinguishes only by its typological set: profiled and conic dishes, vases, bowls with globular body and high neck, and amphorae. The way of making deep ornament is different, and there is a stamped ornament including small smoothed prints in form of oval on the biggest prominence of a body, in the upper and lower part of it, and on edge of a rim. Pits form horizontal lines, triangulars and close to that forms. Compositionally they are related with half-spherical and cut-conic juts, and short slanting bolsters. Burials 3 and 4 and some vessels from the destroyed tombs of 1972 in the southern part of monadnock belong to this phase. Flexed on the left side burials southward oriented were supplemented with vases, bowls, bones of animals, flint plates, tools for puncturing, and also grindstone was found.

Ceramics from the settlement and burial ground finds numerous analogies at the sites of the Rzeszów phase in Poland and of Volyn (Kostyanets, Lystvyn, Ostroh).

Lublin-Volyn culture. The first phase is represented by a great amount of objects and finds. Pits are situated in two gatherings. Ceramics is made of well mixed paste with a touch of very small pieces of fire-clay (prevailing) and sand. Its surface is dark grey, sometimes brown, polished in most of cases, and flat. There are conic dishes with upright or hardly prominent walls, bowls with global bodies and of type of conic dishes on trays, vases, and amphorae. Against a background of widening of range of vessels their ornamentation becomes more monotonous: relief juts of the edge of a rim and in the centre of a body. However, drawings made with white paint appear. Burials 1, 2 and 5 containing vessels analogous to that found at the settlement are referred to this phase. Buried were flexed on their right or left side with their heads oriented to the south.

The second phase is represented by the half-dugout of 1973, pits 37/1973 and 1/2004. The vessels technologically do not differ the ones of the previous phase, but here dishes dominate, there are also vases and amphorae, for instance an amphora with handles on the rim, a fragment of a tip of dart with a haft.

Consequently, 1) settled objects and burials belong to separate phases of development of Malytska and Lublin-Volyn cultures; 2) objects and finds of Ib phase of Malytska culture represent the first early site in the Western Volyn region; 3) the fact that 2/2005 pit of Malytska culture was overlapped by 7/2005 pit of Lublin-Volyn culture testifies, that Malytska culture is earlier than Lublin-Volyn one, and allow the author to deny N.A. Peleshchyshyn's opinion about later position of Kostyanets stage against Zymne-Lendel culture; 4) as planigraphy of the complexes shows, quite a big part of ostanets remains not researched.

К.П. Бунтян

ПІДКАРПАТСЬКА КУЛЬТУРА ШНУРОВОЇ КЕРАМІКИ

Здійснено аналіз концепцій підкарпатської культури, висунених у 1970-і рр. І.К. Свешніковим та Я. Махніком, а також проблеми епішнурового горизонту пам'яток Верхньої Наддністрянщини і північно-західного Поділля.

К л ю ч о в і с л о в а: Східна Європа, північно-західна територія України, підкарпатська культура шнурової кераміки, епішнуровий горизонт пам'яток

1974 р. вийшла відома монографія І.К. Свешнікова, яка закрила певною мірою прогалину у відтворенні етнокультурної ситуації на північно-західних просторах України по занепаду там старих ранньоземлеробських культур (трипільська, лійчастих кубків). Виразом змін, що сталися о тій порі, була поява носіїв культури кулястих амфор (ККА) на Волині та Поділлі і підкарпатської культури шнурової кераміки (ПК) у Верхній Наддністрянщині (Свешніков 1974). У тій праці дослідник вперше і востаннє виклав аргументацію своєї концепції ПК, надалі підтверджуючи її незмінність у відповідних розділах колективних узагальнюючих праць (Археологія 1985, с. 375—391¹; Археологія 1990, с. 49—74). Так концепція І.К. Свешнікова, концентровано виражена в періодиза-

ції і пов'язаному з нею просторовому розвитку ПК, стала хрестоматійною в українській археології, і на неї орієнтувалися й орієнтуються донині дослідники при розв'язанні суміжних проблем — приміром, взаємодії культур, їхньої синхронізації та навіть походження деяких.

Парадокс полягає у тому, що позиція І.К. Свешнікова стосовно ПК була доволі оригінальною, а, просто кажучи, вразливою, на що одразу звернули увагу зарубіжні вчені. Не всі й українські археологи їй довіряли, але долали спричинений нею дискомфорт дещо механічно, не занурюючись у суть проблеми, що призводить до певних непорозумінь. Це й спровокувало звернення до теми ПК.

Концепція І.К. Свешнікова. І.К. Свешніков розглядав ПК як значне територіальне утворення, яке охоплювало простори на північ і північний схід від Карпат і було представлено чотирма локальними групами: краківсько-сандомирською, любачівською, верхньодністрянською та подільською, але головну увагу він

¹ Через якісь причини у цьому виданні вказівки пунктів на рис. 100, який ілюструє ПК, переплутано.